

Miran Komac

Romsko naselje: pot v romski geto ali razvojna priložnost¹

Prostor, ki ga poseljujejo poleg pripadnikov večinskega naroda tudi pripadniki narodnih manjšin, je področje, kjer se prepletajo mnoge kulture, jeziki ter vzorci ustvarjanja, posedovanja in upravljanja s kulturno dediščino – od materialne do nesnovne. Narodnim manjšinam moramo priznati pravico do so-ustvarjanja kulturne dediščine in zato so-lastništvo nad kulturno dediščino prostora, na katerem živijo. Prostor je za pripadnike narodnih manjšin izjemnega pomena zato, ker jim dolgotrajno, stalno in kontinuirano bivanje na določenem ozemlju daje pravico, da so konstitutivni del ozemlja. To pa je ključnega pomena za ohranjanje posebne (narodne) identitete pripadnikov narodnih manjšin.

Predmet našega zanimanja so pripadniki *romske narodne manjšine*. Ker gre za narodno manjšino, ki se mukoma približuje pravnemu statusu avtohtone italijanske in madžarske narodne manjšine, je njihovo umeščanje v prostor, načrtovanje in urejanje prostora, na katerem bivajo pripadniki romske manjšine, še toliko bolj pomembno. Žal se zdi, da so načrtovalci urejanja prostora v zadnjih letih vse prevečkrat obravnavali *romski problem* zgolj kot socialni in varnostni. Premalo pa je bilo storjenega na področju povezovanja načrtovanja in urejanja prostora z ohranjanjem identitete pripadnikov romske manjšine, razvojem kulturnega življenja, ekonomskim razvojem in vključevanjem Romov v slovensko družbo.

Pregoni, izgoni in pogromi so spremljali poskuse Romov, da bi si za stalno uredili prebivališče. Na žalost se tudi danes dogaja, da so odklonilne reakcije lokalnega prebivalstva preprečile marsikatero željo Romov, da bi se naselili v naseljih, v katerih Slovenci tvorijo večino. Kljub vsem nesrečam jih človeške vihre niso uspeli odplakniti. Obstali so in ostali. Postopoma so nastajala *romska naselja*. Nekatera so stara sto let, druga nekaj desetletij.

“Kot Romi živimo v Sloveniji že tisočletja. Tukaj smo preživeli veliko ponižanj, kajti vedno smo bili kot etnična skupina manjvreden narod potisnjen na rob družbe. Danes, ko se končno Slovenija osamosvaja in postaja suverena država naroda, ki ji pripada, v njej živi, se rojeva in umira. Moram pa poudariti, da tukaj v Sloveniji že tisočletja živimo, se rojevamo in umiramo tudi mi Romi!” (Rozman, 1991)

S temi besedami je romski aktivist Vlado Rozman let 1990 pospremil Rome v novo državno skupnost.

1. Romsko naselje – pot v romski geto?

Umeščanje Romov v prostor naleti na različne odzive. Včasih se sliši, da je ustvarjanje romskih naselij *ustvarjanje getov skozi stranska vrata*, povratek k *romskim izolatom*. Nevarnost je realna. V mnogih lokalnih skupnostih se sicer kažejo namere lokalnih oblasti, da se obstoječa *romska naselja* legalizirajo in komunalno uredijo. Vendar občinski prostorski načrti pogosto ne predvidevajo širitve naselja. Še več, poznane so pobude, da se okoli naselij oblikujejo zeleni pasovi. Če se bo ta princip uveljavil pri urejanju romske prostorske problematike, se bomo čez dobro desetletje ukvarjali s problemom prenaseljenosti romskih naselij, s problematiko *romskih slumov/favel*.

Slovenci imamo različne standarde, ko obravnavamo narodno manjšinsko problematiko. Ko govorimo o slovenskih manjšinah v sosednjih državah, je skrb prebivalcev *slovenskih vasi* za

¹ Referat na mednarodni konferenci »Bivanje Romov v Evropi«. Radenci, Slovenija, 20. 9. 2013.

ohranjanje identitete prostora pojmovana v povsem drugačni podobi: kot skrb za ohranjanje žlahtne narodne tradicije, kot zaveza za ohranjanje *našega* poselitvenega prostora.

Ob poudarjanju umeščanja romske narodne skupnosti v prostor velja spomniti še na eno vprašanje, ki se ga zavestno izogibamo tudi zato, ker se bojimo, da bi nas obtoževali rasističnih pogledov: kako zamejenost z mejami, tako prostorskimi kot družbenimi, vpliva na razvoj skupnosti?

Mejnost na vsakem koraku lahko asociira na življenje v kletki z omejenim obsegom dobrin, ki jih je mogoče razdeliti med pripadnike naroda. Kako to vpliva na odnose med pripadniki skupnosti? Morda spodbuja nevrotičnost. Pristno nevrotične poteze naj bi bile izjemna občutljivost, zamerljivost in prepirljivost, obilno zavisti, da bi drug drugemu izpraskali oči.² Da je zavist pomembna sestavina romskega vsakdana, sem slišal že mnogo krat. Nekoč mi je Darko Rudaš dejal, da bi Pušča že nekajkrat pogorela, če bi foušija gorela! Prav zato je potrebno romska naselja odpreti!

Področje, ki mora postati predmet posebne obravnave v prihodnosti, je iskanje odgovora na vprašanje, ki se glasi: *kaj se dogaja znotraj romske skupnosti* sedaj, ko se polagoma umešča v prostor? Kako se spreminjajo tradicionalni kulturni obrazci? Kako potekajo procesi novega razslojevanja? Kakšno *vlogo imajo pripadniki ne-romskega naroda*, ki vstopajo v romsko skupnost s porokami z Rominjami, oziroma Romi? Vloga pripadnic večinskega naroda (*novih Rominj*) je pogosto velika. Kako delujejo interne kriminalne združbe? Vemo za kriminal *navzven*; Romi so povzročitelji kaznivih dejanj v odnosu do ne-Romov, ne raziskujemo pa, kako romske kriminalne združbe terorizirajo Rome same.

Mamila vstopajo v naselja na velika vrata. Revščina in siromaštvo sta še vedno močno zažrta v romski vsakdan. Tradicionalna struktura avtoritete se podira, ali se je podrla, sodobne oblike družinskega življenja počasi nadomeščajo tradicionalne forme; vakuum na področju varnosti je raj za malopridneže.

Kje je torej možno pričakovati napredek romske narodne skupnosti? V *romski vasi* ali v mestu, kjer je na razpolago več razvojnih možnosti? Toda tudi če postavimo urbano središče (mesto) za center razvoja romske skupnosti, sledi vprašanje – kako visoke so družbene meje med Romi in Neromi?

Problematika getoizacije se veže še na en problem, na problematiko delitve romske skupnosti na t.im. avtohtone Rome in priseljene Rome. Včasih je tovrstno početje opredeljeno kot diskriminacija na etnični osnovi. Ker sem o tej problematiki govoril že večkrat ni potrebe, da bi na tem mestu ponavljal že zapisano.³

2. Romsko naselje – razvojna priložnost?

Dolžnost države je, da *romska naselja* legalizira, jih postavi na zemljevid ter v naseljih uredi osnovno infrastrukturo: vodo, elektriko, kanalizacijo, odvoz odpadkov, večnamenski prostor. Naselja bi veljalo tudi poimenovati. Od tu dalje pa je razvoj naselja in njenih prebivalcev odvisen od njih samih. Nihče ne more ničesar narediti namesto Romov!

² Trstenjak Anton: Misli o slovenskem človeku. Založništvo slovenske knjige, Ljubljana, 1991, str. 26–27.

³ Glej na primer: Komac, Miran, Bešter, Romana, Medved, Felicita, Medvešek, Mojca, Pirc, Janez, Roter, Petra, Vrečer, Natalija. *Srbi v Beli krajini: Vrlinič, Radojčić i Kordić su bili prvi naseljenici 1593*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 2012.

Romsko naselje kot razvojno priložnost za romsko manjšino je mogoče opazovati iz različnih zornih kotov:

- a. Kot prostor prepoznave. Bili bi umeščeni v prostor z lastnim imenom. Morda bi to bil dovolj močan signal, ki bi prispeval k zavedanju vsebine pojma *naše*. In ker je nekaj naše (v tem konkretnem primeru *naselje*), je zanj vredno kaj postoriti, pa tudi žrtvovati. Samoiniciativnost lahko predstavlja pomembno dodano vrednost k različnim oblikam dotacij in donacij. Lastništvo nad zemljo bi še dodatno spremenila odnose v romskem naselju.

Ko sem pred mnogimi leti opozoril Rome na potrebo po poimenovanju naselij, se je oglasil Rom iz publike in dejal: »to pa ne, potem bodo pa vsi vedeli, kje smo!« Strah pred pogromaštvom se je globoko zarezal v zavest Romov. Odgovoril sem mu z anekdoto, ki sem jo slišal v času služenje vojaškega roka:

Pride nepismen vojak k pisarju (čato) s prošnjo, da mu prebere, kaj mu piše dekle:

»Slušaj čato, ajde da mi pročitaš šta mi devojka piše«

»Može, kako da ne«, mu odgovori čato;

»Ali, čakaj malo čato, prvo trebam uši da ti začepim, da ne čuješ, šta češ ti, da mi pročitaš, odgovori vojak.

K problematiki »romskih« naselij moram še nekaj dodati. Mnogi Slovenci, ki tako ali tako težko presegajo(mo) nivo *prosvetljenih nacionalistov*, bi bili novega poimenovanja romskih naselij zelo veseli. Rešili bi se ciganije⁴! Hendikep takšne rešitve je, da bi slovenska naselja izgubila finančno pomoč za urejanje lastne infrastrukture. Poznamo nekaj primerov, ko so bila finančna sredstva, namenjena za urejanje *romske infrastrukture*, porabljena v *civilnem*⁵ delu naselja. Formalno pravno s tem ni bilo nič narobe, saj se je denar potrošil za urejanje komunalne infrastrukture v točno določenem naselju. Škripa po moralni plati. Kako je z moralo na slovenskem, pa tako ali tako ni vredno izgljati besed.

- b. Imeli bi prostor, ki ga je možno v upravnem pomenu oblikovati in (so)upravljati kot (krajevno) *vaško skupnost*, kar je sedaj prej izjema kot pravilo.
- c. Kot pogoj za nastanek (avtohtone) narodne skupnosti; Romsko naselje kot *razvojna možnost v luči pridobivanja statusa klasične narodne manjšine*. Podobno kot imajo to urejeno Madžari in Italijani. Ta evolucijska možnost je izjemno relevantna zato, ker Romi nimajo nobenih kapitalov. Če želijo pridobiti beneficije iz naslova manjšinskosti, nujno potrebujejo ozemlje bivanja.

Slovenski model varovanja *klasičnih narodnih manjšin* temelji na teritorialnem principu. V slovenski ustavi je v rabi dikcija *območja, kjer ti skupnosti živita* (64. člen Ustave); oziroma, območja občin, v katerih živita italijanska ali madžarska narodna skupnost (11.člen Ustave). V občinskih statutih se ta dikcija »prevaja« v narodnostno mešana območja.

⁴ Izraz rabim v pomenu, kot je zapisan v SSKJ: ciganija –e ž (î) slabš. 1. *cigani*: ciganija je spet tu 2. *zelo revno, zanemarjeno stanovanje ali poslopje*: kako more živeti v taki ciganiji; svojo ciganijo bi si lahko že pospravil / vso svojo ciganijo so naložili na voz in se odpeljali.

⁵ Za imenovanje Neromov imajo Romi različne izraze. Najpogosteje srečamo pojma *civil* in *gadžo*. Pri izrazu *civilno naselje* imamo v mislih naselje, v katerem prebivajo pripadniki večinskega, neromskega prebivalstva.

Narodnostno mešano ozemlje je sestavljeno iz *območij naselij posamezne občine*, na katerem bolj ali manj strnjeno prebivajo pripadniki določene (avtohtone) narodne skupnosti. Nikjer ni določeno, kateri kriteriji so bili uporabljeni pri določanju tega ozemlja. Sklepamo lahko, da je na odločitev o tem, katero ozemlje naj se »proglasi« kot narodnostno mešano ozemlje, vplivalo objektivno dejstvo dolgotrajne, permanentne in prepoznavne prisotnosti pripadnikov določene narodne skupnosti na določenem ozemlju. Njihov poselitveni prostor se je ohranil kljub vojnim vihram, spreminjanju meja in *etničnemu čiščenju*. Na vprašanje, ali so bili za romsko skupnost uporabljeni podobni kriteriji, kot to velja za italijansko ter madžarsko narodno skupnost, bi težko odgovoril pritrdilno.

d. Kot prostor za pridobivanje človeškega in socialnega kapitala;

Na tem mestu velja spomniti še na eno značilnost romske populacije v Sloveniji. Romi so populacija (razen skromnih izjem) *brez lastništva nad zemljo* (njiv, travnikov, gozdov) kot sredstva za preživljanje. Zato je ključnega pomena za dvig socialnega statusa in življenjskega standarda pripadnikov romske narodne skupnosti, *dvig človeškega kapitala*. Le ustrezen človeški kapital, ki omogoča gradnjo socialnega kapitala ponuja možnost za izhod iz romskega naselja kot potencialnega geta. Posamezniku daje možnost, da si poišče bivanjsko okolje zunaj romskega okolja ali pa, da si z zaslužkom pridobi sredstva za izboljšanje bivanjskih razmer v romskem naselju.

Strategija izobraževanja Romov (dopolnjena 2011) postavlja romsko naselje v središče izobraževalne dejavnosti.

e. Kot prostor ekonomskega razvoja;

Kopiranje razvojnih poti, ki so jih prehodili pripadniki večinskega, dominantnega naroda, bo še dolgo ohranjalo pripadnike romske narodne manjšine v položaju nerazvitih. Nerazviti pač ne more nikoli dohiteti razvitega. Ta namreč postavlja standarde. Morali bi poskusiti z idejami *razvojne ekonomije* ali z idejami *ekonomskega razvoja skupnosti* (Durnik 2012, p.74).

Sklep

Konstrukcija romskega naselja kot razvojne priložnosti, je torej potrebno obravnavati iz dveh zornih kotov:

- a) Kot uresničevanje pravice do *svobodne izbire kraja prebivališča* in kot pravice do primernih *nastanitvenih pogojev*. Pravica do svobodne izbire kraja prebivališča je za pripadnike romske skupnosti posebnega pomena. Umeščanje Romov v prostor se pogosto povezuje z uresničevanjem pravice do *primerne prebivališča* in pravice do *ustreznega življenjskega standarda*⁶ kot predpogoja za uresničevanje vseh ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic⁷.

⁶ Razprava o pravici do ustreznega prebivališča temelji na določbah člena 11 (1) člena Mednarodnega pakta o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah, kjer je govora o ustreznih življenjskih pogojih:

11(1) Države pogodbenice tega Pakta priznavajo vsakomur pravico do življenjskega standarda, ki zadostuje zanj samega in za njegovo družino, všteti ustrezno hrano, obleko in stanovanje in pravico do stalnega izboljševanja njegovih življenjskih razmer. Z ustreznimi ukrepi bodo zagotovile uresničevanje te pravice in priznavajo v ta namen bistven pomen svobodno izbranega mednarodnega sodelovanja. Dostopno na: <http://www.varuh-rs.si/index.php?id=103> (11. 7. 2008).

⁷ The human right to adequate housing, which is thus derived from the right to an adequate standard of living, is of central importance for the enjoyment of all economic, social and cultural rights. The right to adequate housing (Art.11(1)). 13/12/91. CESCR General comment 4. (General Comments). Dostopno na:

- b) Kot pot k izgrajevanju *konstitutivnih elementov avtohtone narodne skupnosti*: naselij, ki z združevanjem območij naselij tvorijo t.i. narodno mešano območje. Glede na stihijski razvoj romskih naselij v preteklosti, bo v luči ohranjanja vitalnosti prostora treba v bodoče vložiti toliko več strokovnega napora v več disciplinarno povezovanje antropologov, geografov, gradbenikov, arhitektov, krajinskih arhitektov.

Viri in literatura

- Adam, F., Makarovič, M., Podmenik, D., Rončevič, B., Tomšič, M., Vidovič, U. (2002). *Razvojna vloga socialnega kapitala: zaključno poročilo o delu na raziskovalnem projektu: v okviru Ciljnega raziskovalnega programa Konkurenčnost Slovenije 2002–2206*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 18. okt. 2002.
- Baranja, S. et al. (2010). Dvig socialnega in kulturnega kapitala v okoljih, kjer živijo predstavniki romske skupnosti :projektna knjiga / [avtorji besedila Samanta Baranja ... et al.]. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 2010.
- CESCR General comment 4. The human right to adequate housing, which is thus derived from the right to an adequate standard of living, is of central importance for the enjoyment of all economic, social and cultural rights. The right to adequate housing (Art.11(1)): 13/12/91. (General Comments). Dostopno na: [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(symbol\)/CESCR+General+comment+4.En?OpenDocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(symbol)/CESCR+General+comment+4.En?OpenDocument).
- Durnik, M. (2012). Between Dualism and Integration: Canadian Community Economic Development and its Implications for Future Development in the Slovenian Roma Community. *Razprave in gradivo*, Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 67, 74–99.
- Etzioni, A. (1995). *The spirit of Community*. Fontana Press.
- Flander, B. (2004). *Pozitivna diskriminacija*. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Klopčič, V. (2007). *Položaj Romov v Sloveniji: Romi in Gadže*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Klopčič, V. (ur.), Polzer, M. (ur.) (2003). *Evropa, Slovenija in Romi: zbornik referatov na mednarodni konferenci v Ljubljani, 15. februarja 2002*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Komac, M., Bešter, R., Medved, F., Medvešek, M., Pirc, J., Roter, P., Vrečer, N. (2012). *Srbi v Beli krajini: Vrlinić, Radojčić i Kordić su bili prvi naseljenici 1593*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Korošec, V. (2008). *Socialni in kulturni kapital kot dejavnika razlik v uspešnosti na trgu dela med staroselci, priseljenci in potomci priseljencev*. Zbirka Delovni zvezki UMAR 17(12): 3. Ljubljana: Urad RS za makroekonomske analize in razvoj.
- Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah. Dostopno na: <http://www.varuh-rs.si/index.php?id=103> (15.7.2008).
- Medvešek, M., Bešter, R., Brezigar, S. (2009). *Položaj priseljencev in potomcev priseljencev z območja nekdanje Jugoslavije na trgu dela v Sloveniji*. *Razprave in gradivo*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, št. 58.
- Ministrstvo za okolje in prostor. *Gradivo k 3. točki dnevnega reda 11. seje Komisije Vlade RS za zaščito romske skupnosti* (28. 9. 2011).

[http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(symbol\)/CESCR+General+comment+4.En?OpenDocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(symbol)/CESCR+General+comment+4.En?OpenDocument) (14. 7. 2008).

- Nacionalne smernice za prostorski razvoj regij (zaključno poročilo). Univerza v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo (2002). Dostopno na: www.arhiv.mop.gov.si/fileadmin/mop.gov.../1_10_dokument.pdf (20. 12. 2012).
- Nacionalni program ukrepov za Rome vlade Republike Slovenije za obdobje 2010–2015. Sprejet 18. 3. 2010. Dostopno na: http://www.arhiv.uvn.gov.si/si/manjsine/romska_skupnost/index.html (20. 12. 2012).
- Operativni program razvoja človeških virov za obdobje 2007–2013. Ljubljana, 16. 2. 2007. Dostopno na: http://www.svlr.gov.si/fileadmin/svlr.gov.si/pageuploads/KOHEZIJA/kohezija-200207/op-ess_vlada-150207_koncno.pdf (22. 6. 2010).
- Recommendation 1201 (1993) on an additional protocol on the rights of national minorities to the European Convention on Human Rights, 1 February 1993. Dostopno na: <http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta93/erec1201.htm> (23. 7. 2003).
- Recommendation Rec(2005)4 of the Committee of Ministers to member states on improving the housing conditions of Roma and Travellers in Europe. Dostopno na: http://www.coe.int/T/DG3/RomaTravellers/documentation/recommendations/rehousing20054_en.asp (15. 7. 2008).
- Rozman, V. (1991). Romi – tisočletja živimo na slovenski zemlji in tu bomo tudi ostali. Razprave in gradivo, Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 25.
- Strategija vzgoje in izobraževanja Romov v Republiki Sloveniji. (Dopolnilo k Strategiji 2004). Februar 2011. Dostopno na: www.mizks.gov.si/...gov.../Strategija_Romi_dopolnitev_2011.pdf (1. 12. 2012).
- Šiftar, V. (1990). Romi – narodnostna ali etnična skupnost? Razprave in Gradivo, Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 24.
- Štrukelj, P. (2004). Tisočletne podobe nemirnih nomadov: zgodovina in kultura Romov v Sloveniji. Družina, Ljubljana.
- Trstenjak, A. (1991). Misli o slovenskem človeku. Založništvo slovenske knjige, Ljubljana.
- Ustava Republike Slovenije. Uradni list RS, 33/91.
- Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o lokalni samoupravi. Uradni List RS, 51/2002, Zakon o prostorskem načrtovanju. Uradni list RS, 33/2007.
- Zakon o romski skupnosti. Uradni list RS, 33/2007.
- Zakon o določanju območij ter o imenovanju in označevanju naselij, ulic in stavb. Uradni list RS, št. 25/2008 (14. 3. 2008).
- Zupančič, J. (2007). Romska naselja kot posebni del naselbinskega sistema v Sloveniji. *Dela*. [Tiskana izd.], 27, str. 215–246.